

Μαρία Σπανού

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΗΜΙΤΟΝΙΑ

Η επανάσταση στη Θεσσαλία
το 1878 με το βλέμμα
των προξένων

γι τὰς μεδαρίους ὀθωμανικὰς ἐπαρχίας, προσέβη ἡ
ἡ αὐτοῦ προξενική ἐκτύπωση ἐν τῇ ἐπιτοδοχικήσιν
αὐτοῦ ὑπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, ἡ ἡγεμονία αὐτοῦ
ἦν ἀνεργαστος. Ἡ μὲν διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἡ
δυνατοῦς ὡς ἐκείνη ἐπὶ τὰ ἑλληνικά ἐπὶ τὸν ἡμέτερον
ἡμέτερον τὰ ἡμέτερον ὑπὸ τῆς ἐπανάστασης ἐπὶ τῆς
ἡ ἀνεργασίας ἐπὶ τῇ ἐπιτοδοχικήσιν αὐτοῦ ἡ διαφορά ἐπὶ
ἐπὶ τῆς ἐπανάστασης, ἡ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως,

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Νίκος Λεοντόπουλος, «Αγωνιστής, 2021», φωτογραφική σύνθεση σε καμβά ζωγραφικής, 60x40 εκ. Από τη διαδικτυακή έκθεση «Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ», που παρουσιάστηκε από τις 25 Μαρτίου έως τον Δεκέμβριο του 2021 στην πλατφόρμα 1821.ime.gr του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού, επιμέλεια: Τρις Κρητικού.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Προλογικό σημείωμα της Αννίτας Πρασά</i>	9
<i>Σημείωμα της συγγραφέως</i>	13
Εισαγωγή	
Τα πολιτικά αίτια της επανάστασης και ο αλυτρωτισμός	19
1 Οι εθνικές εταιρείες και το έργο τους	27
2 Τα προεόρτια και τα ληστρικά στίφη ατάκτων μέσα από τις εκθέσεις των προξενείων Βόλου και Λάρισας ..	37
3 Η επανάσταση του 1878 στη Θεσσαλία	59
3.1 Η επαναστατική έκρηξη στο Πήλιο	64
3.2 Ο θαλάσσιος αποκλεισμός και η τελευταία μάχη της Μακρινίτσας	77
3.3 Η δολοφονία του Καρόλου Ογλ μέσα από τις αναφορές του Τζιώτη	87
3.4 Η μελανή σελίδα του Μαυροβουνίου	98
3.5 Ο Αλμυρός και η Αγιά εοιές επαναστατικής ανάφλεξης....	103
3.6 Σπινθήρες ξεσποκωμού στον Όλυμπο και η υποχώρηση στα Χάσια	109
3.7 Σταχυολογήματα από την εξέγερση στη δυτική Θεσσαλία (Κάμπος και Άγραφα)	119
3.8 Το γενικό αίσθημα που προκάλεσε η επανάσταση ...	127
3.9 Η εγκατάλειψη του κινήματος από τον ελληνικό στρατό	135

3.10	Η τοπική στάση της αγγλικής διπλωματίας	140
3.11	Οι υπέρτερες οθωμανικές δυνάμεις την ώρα της εξέγερσης.....	146
3.12	Οι εκκλήσεις του Παλαμίδη για ενισχύσεις και η προβληματική κατάσταση της δημόσιας ασφάλειας στη Θεσσαλία	149
4	Ο δύσβατος δρόμος της ειρηνικής ενσωμάτωσης της Θεσσαλίας	155
4.1	Η ανακωχή και η «αμνηστία» στους επαναστάτες.....	155
4.2	Μετά τη Βερολίνα Συνθήκη: Οι οθωμανικές παλινωδίες και οι καταδιώξεις των χριστιανών.....	158
4.3	Προς την πολυπόθητη απελευθέρωση	166
4.4	Ιωάννης Ρ. Παλαμίδης: Η διπλωματική του διαδρομή.....	182
4.5	Η φυσιογνωμία του Ιωάννη Δ. Τζιώτη.....	189
	Πηγές – Βιβλιογραφία.....	195
	Σημειώσεις	209
	Φωτο-Οδοιπορία σε τόπους δράσης της επανάστασης του 1878	255

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ Ο ΑΛΥΤΡΩΤΙΣΜΟΣ

ΠΕΡΝΟΥΣΑΝ ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ από τότε που συγκροτήθηκε το πρώτο ελληνικό κράτος, και η Θεσσαλία μαζί με την Ήπειρο, τη Μακεδονία και την Κρήτη εξακολουθούσαν να βρίσκονται υπό οθωμανική κυριαρχία. Παρά τα κατά καιρούς ανεπιτυχή επαναστατικά κινήματα που είχαν εκδηλωθεί στις οθωμανικές επαρχίες, ευνοούμενα και από τη γενικότερη παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο λαός δεν σταμάτησε ποτέ να ελπίζει σε μια μεγαλύτερη και καλύτερα οργανωμένη εξέγερση που θα οδηγούσε στην πολυπόθητη ελευθερία. Μετά την επαναστατική αναστάτωση της Βαλκανικής Χερσονήσου ενάντια στην Υψηλή Πύλη (1875), και κυρίως μετά τον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο (1877-1878), οι Έλληνες των πιο πάνω περιοχών αναθάρρεψαν. Σε ολόκληρη σχεδόν την Ελλάδα, παρά τη ζοφερή κατάσταση, είχε αρχίσει να δημιουργείται φιλοπόλεμο ρεύμα. Παρότι το ιδεολόγημα του 19ου αιώνα ήταν η πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας του Ελληνισμού, οι αμήχανες κυβερνήσεις του ελληνικού βασιλείου –υπό το βάρος και του εξωτερικού χρέους– αδυνατούσαν να χαράξουν εξωτερική πολιτική, παραμένοντας αρχικά σε αδράνεια. Στο μεταξύ, η ευρωπαϊκή συναίνεση από τις Προσπάτιδες Δυνάμεις στην προώθηση των εθνικών μας στόχων, που ήταν και το ζητούμενο,

δεν φαινόταν να ξεπροβάλλει. Ούτε και η προσδοκώμενη βοήθεια της Μεγάλης Βρετανίας ερχόταν, η εκβιαστική επιρροή της οποίας στα ελληνικά θέματα είχε τελευταία αυξηθεί.¹

Στις αλύτρωτες περιοχές ο λαϊκός επαναστατικός αναβρασμός ολοένα και φούντωνε, ενισχυόμενος από τις λεγόμενες εθνικές επαναστατικές εταιρείες που στόχευαν να κινητοποιήσουν την υπαγορευμένη από τους ξένους αδράνεια της κυβέρνησης υπέρ των αλύτρωτων περιοχών και να ωθήσουν στην πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας με την απελευθέρωση των υπόδουλων Θεσσαλών, Ηπειρωτών, Μακεδόνων και Κρητών. Η τάση αυτή είχε ενταθεί μετά και τη συνένωση της Επτανήσου με το ελληνικό βασίλειο (1864). Η διαδρομή των εταιρειών, από την εποχή του Όθωνα, ακολουθεί τις εκάστοτε πολιτικές διακυμάνσεις της ταραγμένης εκείνης εποχής έως την εποχή της Ανατολικής Κρίσης, όπου προσπαθούν να ξεσηκώσουν την κυβέρνηση και να διαμορφώσουν την ελληνική εξωτερική πολιτική ως εκφραστές του γνήσιου λαϊκού αισθήματος. Οι σημαντικότερες εταιρείες της περιόδου 1875-1878 ήταν η Αδελφότης, η Εθνική Άμυνα² και ο εθνικιστικός και αντιμοναρχικός όμιλος Ρήγας. Οι δύο πρώτες ξεσήκωναν διαρκώς τα πνεύματα. Ταυτόχρονα ενθαρρύνονταν από τον Τύπο της εποχής, ο οποίος είχε προβάλει το θέμα κινητοποιώντας την κοινή γνώμη: «[...] η θέσις της Ελλάδος είναι ουδετερότης αλλ' ουδετερότης ένοπλος, ώστε εις πρώτην κατάλληλον ευκαιρίαν να διεκδικήσωμεν διά της αιχμής του ξίφους ημών, ό,τι εις μάτην το δίκαιον προ αιώνων απαιτεί. Τοιούτω δε τρόπω και οι εν Τουρκία αδελφοί ημών θα έχωσι γωνίαν γης ελευθέραν προς εξασφάλισιν των γυναικοπαίδων και μέρους της παρουσίας των»³.

Τον Μάιο του 1876 ο Τύπος είχε μεγιστοποιήσει το λεγόμενο «ελληνικόν ζήτημα», μετά και τα δραματικά γεγονότα της Θεσσαλονίκης εξαιτίας των ωμοτήτων των Οθωμανών.⁴ Σημείωνε σχετικά η εφημερίδα *Εύβοια* από την ελεύθερη Ελλάδα: «Ο Ελληνισμός διέρχεται την κρισιμωτέραν των στιγμών· ουδείς δύναται ν' αρνηθή τούτο. Η Τουρκία πνέει αναμφισβητήτως τα λούσθια διά τελευταίαν πλέον φοράν. Καθ' ημάς η θέσις αυτή είναι δεινότερα παρά ποτέ. [...] Αποθνήσκει λοιπόν η Τουρκία προς θρίαμβον του δικαίου. [...] Απέναντι του βεβιαίου θανάτου του αγρίου κατακτητού, ο Ελληνισμός τασσόμενος υπό την τρίχρουν σημαίαν της ομονοίας-προσοχής-και ενεργείας θα θριαμβεύση βεβιαίωτα»⁵.

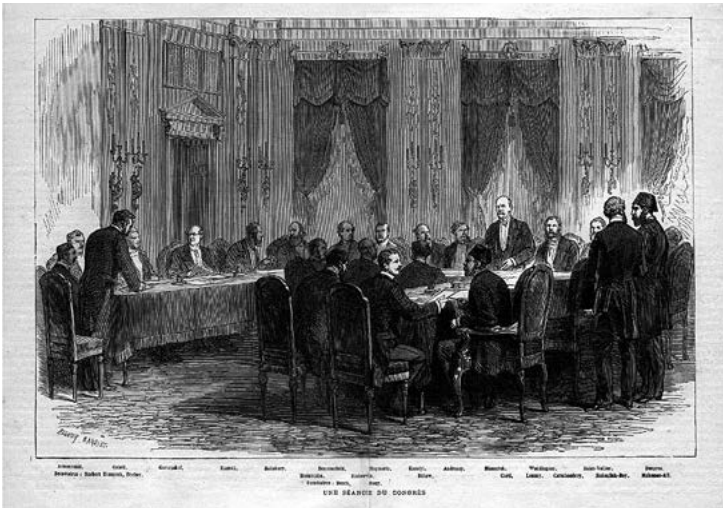
Το ίδιο διακήρυσσε και η εφημερίδα *Καρτερία*: «Ο πόθος ημών είναι πρόδηλος. Προτιμώμεν τον έμμεσον πόλεμον και συμβουλευόμεν τοις δούλοις Έλλησι να διεκδικήσωσι τα δίκαια αυτών δι' εθνικής επαναστάσεως. Τη αρωγή ημών δύναται ασφαλώς να θριαμβεύσωσιν εν τω σταδίω τοιούτου πολέμου. Διεγείροντες δε τον ενθουσιασμόν των λαών υπέρ του εθνικού των αγώνος, θα διευκολύνωσι και παρ' ημίν το έργον των εξοπλισμών· επί τέλους δε θα εύρωσιν εν ώρα καταλήλω σύμμαχον αυτών και το ελληνικόν βασίλειον»⁶.

Ενθάρρυνση προερχόταν και από εκπροσώπους διάφορων πολιτικών παρατάξεων και κοινωνικών ομάδων όσο και από προσωπικότητες που έσπευδαν από διάφορες περιοχές του ελληνικού βασιλείου ή και από το εξωτερικό για να συνδράμουν και να μυήσουν τα επαναστατικά τοπικά σώματα.⁷

Η Αθήνα, με εγγενή προβλήματα συγκρότησης του δημόσιου βίου της, παρά τις ασφυκτικές πιέσεις της Ρωσίας με ασαφή ανταλλάγματα, δίσταζε να εγκαταλείψει την ουδετερότητα.

Ωστόσο, στρατιωτικές της δυνάμεις βρίσκονταν σε ετοιμότητα στα βόρεια σύνορα. Οι εξεγέρσεις ενθαρρύνθηκαν τη στιγμή που η ελληνική κυβέρνηση του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου, υπό την πίεση των ρωσικών επιτυχιών και της κοινής γνώμης, άφησε να εννοηθεί ότι θα τις ενίσχυε. Για τον σκοπό αυτό, εντολοδόχοι των επαναστατικών επιτροπών της κυβέρνησης, όπως θα δούμε παρακάτω, έφτασαν στη Θεσσαλία, συναντώντας πρόσφορο έδαφος για την προετοιμασία.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά την κατάληψη της Αδριανούπολης από τους Ρώσους, και έχοντας υπογράψει την ανακωχή (19 Ιανουαρίου 1878), απειλούσε να στείλει τα διαθέσιμα στρατεύματά της στη Θεσσαλία, εξασφαλίζοντας την υπό-

«Μια παράσταση από το Συνέδριο του Βερολίνου», ξυλογραφία, 307x208 εκ. Σχεδιαστής: Barbant Regnier. Πηγή: Τσούμας Δημήτρης, *130 χρόνια από την απελευθέρωση Θεσσαλίας-Άρτας (1881-2011), Σάτιρα και Πολιτική* (συλλογή Δ. Τσούμα), Δήμος Βόλου, Βόλος 2012, σ. 249.

οχεση των Μεγάλων Δυνάμεων ότι η ελληνική διεκδίκηση θα εξεταζόταν από τις μετέπειτα διαβουλεύσεις. Η Ανατολική Κρίση του 1875 έληξε με την προκαταρκτική συνθήκη στον Άγιο Στέφανο (19 Φεβρουαρίου 1878), που υπογράφηκε μεταξύ Ρωσίας και Υψηλής Πύλης, και την παρ' ολίγο ίδρυση της Μεγάλης Βουλγαρίας σε βάρος του Ελληνισμού. Η Ρωσία αδυνατούσε να εφαρμόσει τη συνθήκη εξαιτίας των βρετανικών και γερμανικών συμφερόντων, γεγονός που την υποχρέωσε να

«Σκαρλάτος Σούτσος», χαρακτηριστικό. Στο: Αρσένης Ιωάννης Α., «Βιογραφία – Σκαρλάτος Σούτσος», *Ποικίλη Στοά, Εθνικόν Ημερολόγιον 1889*, έτος όγδοον, εκ του τυπογραφείου Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου, εν Αθήναις 1888, σ. 225.

Πηγή: http://kosmopolis.lis.upatras.gr/index.php/poikili_stoa/article/view/91743/90615

αποδεχτεί τον γενικό διακανονισμό του Ανατολικού Ζητήματος στο Συνέδριο του Βερολίνου (13 Ιουνίου 1878). Η Ελλάδα, που δεν συμμετείχε επίσημα στις συνεδριάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων αλλά τις παρακολουθούσε μέσω αντιπροσώπων της, στο Συνέδριο του Βερολίνου δεν πέτυχε τις θεμελιωμένες διεκδικήσεις της παρά μόνο ως ευχή. Χρειάστηκε μεγάλος αγώνας σκληρής διπλωματίας για την ουσιαστική προώθηση του ζητήματος και την επίτευξη της προσάρτησης της Θεσσαλίας και της Άρτας.⁸

Την ώρα λοιπόν που υπογράφεται η πιο πάνω ρωσοτουρ-

κική ανακωχή, και πριν καν γίνει ευρέως γνωστή, με παρέμβαση του βασιλιά Γεωργίου Α΄ γίνεται εισβολή ελληνικού στρατού από 23.000 ασυντόνιστους άνδρες υπό τον υποστράτηγο Σκαρλάτο Σούτσο⁹ (21 Ιανουαρίου 1878) στη Θεσσαλία, χωρίς επίσημη κήρυξη πολέμου. Έγινε με το πρόσχημα της προστασίας του πληθυσμού από τις βιαιοπραγίες των Οθωμανών. Η προσδοκώμενη επιτυχία στη στρατηγικής σημασίας θεσσαλική περιοχή, που αποτελούσε το βορειότερο σύνορο του ελληνικού βασιλείου, θα διευκόλυνε την προέλαση του στρατού και στις άλλες επαναστατημένες περιοχές. Στις ορεινές περιοχές του Αλμυρού, στο Πήλιο, στην Όσσα καθώς και στη δυτική Θεσσαλία υπήρχε ανθρώπινο δυναμικό ασκημένο στα όπλα και πρόθυμο να στελεχώσει αντάρτικες ομάδες. Ιδιαίτερη έφεση στα όπλα είχαν οι νομάδες και οι άλλοι ορεινοί Θεσσαλοί, που κατά καιρούς είχαν μετέλθει τον ληστρικό βίο ή είχαν συμμετάσχει σε παλαιότερα επαναστατικά κινήματα. Στα χωριά του Κάμπου οι συνθήκες διαβίωσης στα τσιφλίκια των Οθωμανών μπέηδων και το ευπρόσβλητο της περιοχής καθιστούσαν τους κατοίκους πιο επιφυλακτικούς.¹⁰

Στον Δομοκό είχε προλάβει να φτάσει ο ελληνικός στρατός πέντε ημέρες μετά τη διέλευση της μεθοριακής γραμμής, όταν άρχισε να γνωστοποιείται η ανακωχή των εμπολέμων. Αμέσως ανακλήθηκε στο ελληνικό έδαφος. Γι' αυτό είχαν πιέσει την κυβέρνηση Κουμουνδούρου οι Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες με κανέναν τρόπο δεν ήθελαν να διαταραχθεί η ευάλωτη ανακωχή εξαιτίας της Ελλάδας.¹¹ Έτσι, δεν απέμεινε στην εκτεθειμένη κυβέρνηση άλλο μέσο από την αναζωπύρωση των τοπικών επαναστάσεων στις αλύτρωτες περιοχές· γνώριζε ότι διαφορετικά δεν θα έμπαιναν τα ελληνικά συμφέροντα στο τρα-

πέζι των διαπραγματεύσεων για την ειρήνη. Από την αρχή το κίνημα φαινόταν ότι θα έπαιρνε μεγάλες διαστάσεις, με βάση την περιοχή του Αλμυρού στον νότο, τα όρη Πήλιο και Όσσα στα ανατολικά και την οροσειρά της Πίνδου στα δυτικά. Εθελοντές και ντόπιοι επαναστάτες προσπαθούσαν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους κάθε ορεινή περιοχή, για να περικυκλώσουν τη θεσσαλική πεδιάδα. Το Πήλιο αποτέλεσε την πρώτη επαναστατική εστία. Ακολούθησαν ταυτόχρονα σχεδόν ο Αλμυρός, η Όσσα, ο Όλυμπος και τα Άγραφα, συμπεριλαμβανομένου και του Κάμπου. Η επανάσταση όμως, παρά την αισιόδοξη έναρξη και τις μεγάλες θυσίες του εγχώριου πληθυσμού, δεν ευδοκίμησε. Από τον Ιανουάριο, που άναψε ο πρώτος πυρήνας και αμέσως μετά και οι άλλοι, το κίνημα κατεστάλη τον Απρίλιο με την επέμβαση της Μ. Βρετανίας, που διαβεβαίωνε ότι θα αναγνώριζε το αίτημα για την απελευθέρωση της Θεσσαλίας. Αποδείχθηκε όμως ότι ο δρόμος για την απελευθέρωση ήταν μακρύς. Οι λόγοι της αποτυχίας ήταν πολλαπλοί: απουσία σοβαρού στρατηγικού σχεδίου, έλλειψη οργανωμένων σωμάτων στο πεζικό και στο ναυτικό, πολυκέφαλος αρχηγία, αντιζηλίες σωματάρχων, απουσία πειθαρχίας και διοικητικής ικανότητας των αρχηγών, ανεπάρκεια στρατιωτικής και ναυτικής υποδομής, σθεναρή και άμεση αντίδραση των Οθωμανών. Η πλούσια βιβλιογραφία αναφέρεται λεπτομερώς στα αίτια της ταραγμένης και αιματοβαμμένης αυτής περιόδου, ενταγμένης στο ευρύτερο πολιτικό κλίμα της Ευρώπης.¹²

ΟΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥΣ

ΣΕ ΟΛΗ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ 19ΟΥ ΑΙΩΝΑ και σε περιόδους πολέμων είχαν δημιουργηθεί αρκετές συσσωματώσεις με χαρακτήρα πολιτικό, κοινωνικό, πολιτιστικό ή φιλανθρωπικό και σκοπό την προώθηση του ελληνισμού. Επίσης, υπήρχαν ενώσεις τοπικού χαρακτήρα ή σύλλογοι με γεωγραφικό προσδιορισμό προσφύγων Θεσσαλών, Ηπειρωτών, Μακεδόνων, Κρητών που διαδραμάτιζαν πρωταρχικό ρόλο και στις κύριες εθνικές εταιρείες.¹³

Η Αδελφότης συστάθηκε το 1876, προερχόμενη από τη μυστική Αδελφική Ενότητα, που φαίνεται να είχε συστήσει νωρίτερα ο Μακεδόνας λοχαγός του πυροβολικού Κωνσταντίνος Ισχύμαχος¹⁴. Η Αδελφότης λειτούργησε μέχρι το 1879. Στη δομή της είχε υιοθετήσει μυστικιστικά-συνωμοτικά στοιχεία, κατ' αντανάκλαση της Φιλικής Εταιρείας, για να δικτυωθεί εντός και εκτός του ελληνικού βασιλείου. Τα πολυάριθμα μέλη της ήταν άνθρωποι επιπέδου μέτριου έως και υψηλού από γνωστικής και οικονομικής εμβέλειας. Τα μέσα που χρησιμοποίησε για την επίτευξη του ιερού της στόχου ήταν, αφενός, η δημιουργία παραρτημάτων πανελλαδικά για τη συγκέντρωση χρημάτων, η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης πανευρωπαϊκά και, αφετέρου, η ίδρυση ταμείου εθνικής άμυνας στην Αθήνα για τη συγκέντρωση των συνδρομών των μελών της.

Αρωγοί της προσπάθειας ήταν διάφοροι ευεργέτες και δωρητές ή εμπορικοί σύλλογοι, καθώς επίσης μαθητές και φοιτητές που ποικιλοτρόπως βοηθούσαν για να ευοδωθεί η προσπάθεια. Σπουδαίο επίσης ρόλο διαδραμάτιζε το λόγιο στοιχείο και σημαντικό μέρος της επιστημονικής και ακαδημαϊκής κοινότητας, που διακαώς επιθυμούσαν την προώθηση του ελληνισμού.

Σύμφωνα με τον Ευάγγελο Κωφό, που μελέτησε τα απομνημονεύματα του Επισκόπου Κίτρους Νικολάου, ο οποίος το 1878 πρωτοστάτησε στην εξέγερση της Πιερίας, η Αδελφότητα είχε καλύψει όλα τα αστικά και ημιαστικά κέντρα της νοτιοδυτικής Μακεδονίας, με «ανάλογη ανάπτυξη του δικτύου των μυημένων» και στις υπόλοιπες ελληνικές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το καταστατικό της προέβλεπε ότι η δεκαπενταμελής διοίκησή της θα προερχόταν αναλογικά από τις υπόδουλες επαρχίες. Στη διοίκηση της Αδελφότητας, με πρώτο πρόεδρο τον πολιτικό Ιωάννη Μεσσηνέζη, συμμετείχαν δραστήρια μέλη, όπως οι πανεπιστημιακοί Νικ. Δαμασκηνός και Νικ. Κωστής, οι δικηγόροι Γ. Αντωνιάδης και Λεων. Πασχάλης, ο δημοσιογράφος Γεώργιος Φιλάρετος,¹⁵ ο λοχαγός Κωνσταντίνος Ισχύμαχος και άλλοι, μεταξύ των οποίων και ο Ζαγοριανός Θεόδωρος Αφεντούλης, καθηγητής Ιατρικής στο Εθνικό Πανεπιστήμιο. Όλοι τους, συνενωμένοι, κατάφεραν να ευαισθητοποιήσουν τους Ευρωπαίους υπέρ του ελληνικού ζητήματος, να εξεγείρουν την αμήχανη και δίβουλη ελληνική ηγεσία, δημιουργώντας τους πρώτους επαναστατικούς πυρήνες, που περίμεναν το σύνθημα της εξέγερσης. Πίσω από τις «κουίντες» της Αδελφότητας συνέχιζε να λειτουργεί η Αδελφική Ενότητα, με πρόεδρο τον Δαμασκηνό, η οποία κινούσε τα νήματα της επίσημης οργάνωσης, καθότι, εκτός από την προετοιμασία των

επαναστάσεων και την αφύπνιση της κοινής γνώμης, λάμβανε και πολιτικές αποφάσεις «εξασκώντας πίεση στην κυβέρνηση». ¹⁶ Σχετικό είναι το δημοσίευμα του Φιλάρετου: «Εν τω καταστήματι της εκθέσεως των Ολυμπίων συνεδρίασεν ο σύλλογος “η αδελφότης”. Ο πρόεδρος κ. Ι. Μεσσηνέζης διά λογιδρίου πατριωτικού εκήρυξε την έναρξιν της συνεδριάσεως, ο δε καθηγητής κ. Αφεντούλης διά καταλλήλου λόγου εξήτησε την σύνταξιν αναφοράς προς την Κυβέρνησιν όπως ζητηθή η συγκάλεισις της Βουλής προς επιψήφισιν νόμων περί στρατιωτικής του τόπου οργανώσεως. Δεν εντρέπεται το υπουργείον να περιμένη αναφοράς διά να ενεργήσῃ τα προς το συμφέρον της πατρίδος απαιτούμενα!» ¹⁷.

Συμπερασματικά, η Αδελφότης στη διάρκεια της δράσης της διεκπεραίωσε διάφορες πολιτικές πρωτοβουλίες, διεξήγαγε εράνους, αγόρασε και «ασφάλισε σε ειδικές κρύπτες και αποθήκες τον απαραίτητο εξοπλισμό», δημιούργησε επαναστατικούς πυρήνες, διαμόρφωσε το σύστημα επικοινωνιών και ταχυδρομείου σε περίπτωση ένοπλων συγκρούσεων, κοίταξε να συμμαχήσει με γείτονες, συνεργάστηκε με φιλελληνικούς κύκλους του εξωτερικού και συνέπραξε με άλλους συλλόγους ή ομάδες: την Εθνική Άμυνα, τη Λέσχην των Σουλιωτών, τον Αχαϊκό Σύλλογο Πατρών και το Κρητικό Κέντρο. Σε αντίθεση, οι προσπάθειες για σύμπραξη με τον Ρήγα δεν καρποφόρησαν. Έσβησε σταδιακά με τη λήξη των κινημάτων του 1878: «πού βόσκουσιν οι διάφοροι σύλλογοι; και ιδίως τι γίνεται η Αδελφότης και η Εθνική Άμυνα;» ¹⁸ αναρωτιόταν τον Νοέμβριο του ίδιου έτους ο Φιλάρετος στην εφημερίδα του.

Η Εθνική Άμυνα συστάθηκε στα τέλη του 1876 και διαλύθηκε το 1883 από την κυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη και

«Γεώργιος Ν. Φιλάρετος», τοιχογραφία, 120x188 εκ. Στο: Αρσένης Ιωάννης Α., «Γεώργιος Ν. Φιλάρετος», Ποικίλη Στοά, Εθνικόν Εικονογραφημένον Ημερολόγιον, έτος ενδέκατον, εκ του τυπογραφείου Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου, εν Αθήναις 1895, σ. 128. Πηγή: http://kosmopolis.lis.upatras.gr/index.php/hmerologio_skokou/issue/view/4838

με την επέμβαση της εισαγγελίας. Δεν είχε μυστικιστικά χαρακτηριστικά. Κατάφερε να δημιουργήσει ένα αξιόλογο δίκτυο πρακτόρων, αναγκαίων στην προετοιμασία του επαναστατικού κινήματος στις αλύτρωτες ελληνικές επαρχίες. Η Άμυνα, με πρώτο πρόεδρο τον «εθνικό» ιστορικό Κωνσταντίνο Παπαρηγόπουλο και μετέπειτα τον γνωστό καθηγητή της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και υπουργό σε πολλές κυβερνήσεις Παύλο Καλλιγά, συσπείρωνε σημαντικές προσωπικότητες, όπως τον διοικητή της Εθνικής Τράπεζας Μάρκο Ρενιέρη, τον τραπεζίτη Ιωάννη Δούμα, τον δικηγόρο Στέφανο Δραγούμη και άλλους. Η Άμυνα, ως συνέχεια των εθνικών επιτροπών που είχαν ασχοληθεί με την επανάσταση της Κρήτης και με πολλά παραρτήματα σε επαρχιακά κέντρα και με μέλη της στο εξωτερικό και ιδιαίτερα πλούσιους ομογενείς της Διασποράς, εστίασε τη δράση της στη συλλογή οικονομικών πόρων και στην αγορά όπλων, στον σχηματισμό σκοπευτικών συλλόγων για τη στρατιωτική εκπαίδευση των ανδρών όλων των ηλικιών, στη συλλογή πληροφοριών για την κατάσταση που επικρατούσε στις υπό οθωμανική κυριαρχία ελληνικές επαρχίες και στην προετοιμασία για την περίθαλψη των θυμάτων και των οικογενειών τους ενόψει της έκρηξης των επαναστάσεων.

Οι εταιρείες αυτές σχημάτισαν τον Μάιο του 1877 μια κοινή επιτροπή, την Κεντρική Επιτροπή Εθνικής Άμυνας και Αδελφότητας, με επικεφαλής τον Π. Καλλιγά, η οποία θα αναλάμβανε να οργανώσει και να κατευθύνει τον αγώνα εναντίον του Οθωμανού κυριάρχου στην Κρήτη, στην Ήπειρο, στη Θεσσαλία και στη Μακεδονία. Σε αυτή μετείχε ανοικτά το κράτος, με τον αντιστράτηγο Αρτέμιο Μίχο και τους υποστράτηγους

Σκαρλάτο Σούτσο και Αθανάσιο Βαλτινό, ενώ η κυβέρνηση διέθεσε οπλισμό και χρήματα. Για την περιοχή της Μακεδονίας, ένα από τα πιο δραστήρια μέλη ήταν ο Στέφανος Δραγούμης.¹⁹ Η Κεντρική Επιτροπή, σε απόλυτη συνεννόηση με την κυβέρνηση,²⁰ άρχισε την προετοιμασία σε εποικοδομητική συνεργασία με τους προξένους των αλύτρωτων επαρχιών, ενθαρρύνοντας το κίνημα. Από την πλευρά τους, οι πρόξενοι διαβίβασαν στον υπουργό Εξωτερικών Χαρίλαο Τρικούπη αναλυτικές εκθέσεις για την επικρατούσα κατάσταση στις περιοχές δικαιοδοσίας τους, που αποτέλεσαν για την Επιτροπή πολύτιμο υλικό χρήσιμων πληροφοριών.

Στο πλαίσιο αυτό, σημαντικό μέρος καλύπτει και η χαρτογραφική αποτύπωση της περιοχής. Κρίνεται αναγκαίο να σημειωθεί εδώ ότι η ελληνική χαρτογραφική ιστορία του αιώνα αυτού «τέμνεται» από τον χάρτη *Carte de la Crée* της γαλλικής στρατιωτικής χαρτογραφικής υπηρεσίας, του *Dépôt de la Guerre* με δύο χαρτογραφικές παραγωγές (1832 και 1852), γνωστοί ως «της *Expédition*», που σημάδεψαν τη χαρτογραφική ιστορία της χώρας μας πριν, κατά και μετά τη διαμόρφωση και την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Οι χάρτες αυτοί «τοπογραφικού» τύπου ήταν σε αντίθεση με τους «ημι-τοπογραφικού» που κυκλοφορούσαν έως τότε και οι οποίοι αντιπροσώπευαν τις γεωπολιτικές επιδιώξεις των εκδοτών τους. Ωστόσο, ο γαλλικός χάρτης απεικονίζει αυστηρά τον χώρο των πρώτων συνόρων του νέου κράτους. Δεν αφήνει περιθώρια για γεωγραφικές διευρύνσεις με άλλες περιοχές της εθνικής ολοκλήρωσης, όπως ήταν η Θεσσαλία. Στην παραγμένη δεκαετία του 1870, μετά και την ενσωμάτωση των Επτανήσων, ανθούν «εθνογραφικοί» χάρτες που αποτυπώνουν τα οράματα της Μεγάλης Ιδέας, εκτός

του μικρού βασιλείου. Περίοπτη θέση κατέχει ο δίφυλλος χάρτης της Θεσσαλίας και της Ηπείρου του διάσημου χαρτογράφου Χάινριχ Κίπερτ (1818-1899), που είχε εκδοθεί στο Βερολίνο το 1871, αναθεωρήθηκε το 1880 με αναφορές στις ελληνοτουρκικές συνοριακές προτάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου και επανεκδόθηκε το 1897 με ελαφρώς διαφοροποιημένη συνοριακή γραμμή μετά τον ατυχή Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897.²¹ Κατά την εκπόνηση των χαρτών του κορυφαίου Γερμανού γεωγράφου σπουδαίο ρόλο διαδραμάτισε ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, με τον οποίο διατηρούσε αλληλογραφία και είχε συμβάλει με τις απόψεις του στην «έκδοση εθνογραφικών-εθνοκρατικών χαρτών σύμφωνα με την ελληνική γραμμή για το Ανατολικό Ζήτημα».²² Σημαντική, επίσης, συμβολή, γράφει ο Λιβιεράτος, είχε και ο τοπικός ιστοριοδίφης Μιχαήλ Χρυσόχοος,²³ ο οποίος είχε ασχοληθεί με την τοπική γεωγραφία των «αδελφών χωρών» (έκφραση του ιδίου) Ηπείρου και Θεσσαλίας στο ιστορικό έργο του το 1879 για τις οροθετικές αποφάσεις της ενσωμάτωσης της Θεσσαλίας και ειδικά του Πηνειού και του Καλαμά. Η Κεντρική Επιτροπή Εθνικής Άμυνας και Αδελφότητας του παραγγέλλει λοιπόν με δική της δαπάνη την εργασία σύνταξης των χαρτών των περιοχών που διεκδικούσε η Ελλάδα στο Συνέδριο του Βερολίνου και, όπως ο ίδιος σημειώνει: «Κατά τα τελευταία έτη, ότε εμαίνετο ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος και ήτο ανάστατος η ανατολή, από στιγμής δε εις στιγμήν περιεμένετο και της Ελληνικής φυλής η συμμετοχή, έλαβον αφορμήν να σχεδιαγραφήσω πολλάς θέσεις αξίας λόγου της Θεσσαλίας, της Ηπείρου και της Μακεδονίας, διελθών διά του πλείστου μέρους των χωρών τούτων. Μετά τού πέρας των εργασιών, ας ενήργουν εντολή και δαπάνη της Κε-

ντρικής Επιτροπής της Αμύνης και της Αδελφότητας μοι ανετέθη η σύνταξις χάρτου της Θεσσαλίας κατά διάγραμμα ωρισμένων επί σκοπώ ιδίω. Εκπονήσας τούτον καθόσον αι έκτακτοι περιστάσεις και οι προφανείς κίνδυνοι μοι επέτρεπον, εν Λαρίσση τότε διαμένων, παρέδωκα αυτόν, όσον το δυνατόν εντελέστερον εις τους εντολείς, τον Φεβρουάριον του 1877». Την κρίσιμη εκείνη περίοδο εκδίδεται και η ελληνική επιτελική σειρά φύλλων χάρτη με τίτλο *Γενικόν Επιτελείον 1878*, συμπεριλαμβάνοντας περιοχές εκτός της ελληνικής επικράτειας (Μακεδονία, Ήπειρος, Θεσσαλία). Ο χάρτης όμως του Χρυσόχου φαίνεται ότι άσκησε επιρροή στη συνέχεια, ενίσχυσε τη μακρά διαπραγματευτική προσπάθεια στην Κωνσταντινούπολη και όπλισε την ελληνική αντιπροσωπεία έναντι των «τεχνικά ανέτοιμων Οθωμανών στο ζήτημα της οριοθέτησης».²⁴

Η Κεντρική Επιτροπή το καλοκαίρι του 1877 είχε ήδη οργανώσει τη συγκέντρωση όπλων σε αποθήκες κοντά στη μεθόριο, παράλληλα με τη μέριμνα του καταρτισμού αντάρτικων ομάδων. Η προετοιμασία αυτή δέχτηκε σοβαρούς κλυδωνισμούς εξαιτίας των παλινωδιών της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα συνεπεία των ραγδαίων εξελίξεων του Ρωσοτουρκικού Πολέμου. Τα προβλήματα οξύνθηκαν περισσότερο όταν οι υπουργοί Τρικούπης, Ζαΐμης και Κουμουνδούρος στις αρχές του 1878 έστειλαν τον Κ. Ισχύμαχο, ιθύνοντα νου της Κεντρικής Επιτροπής, στη μεθόριο, ενώ ταυτόχρονα μέσω των αντιπροσώπων της ενεργοποιούσαν τους πληθυσμούς των υπό οθωμανική κυριαρχία επαρχιών. Η υπαναχώρηση της κυβέρνησης λίγες ημέρες μετά έφερε σε δυσχερή θέση την Επιτροπή, καθώς αποκαλύφθηκε ο ρόλος της στις οθωμανικές διοικήσεις. Τα πράγματα εξομαλύνθηκαν αργότερα, όταν μετά τον θάνατο

του πρωθυπουργού Κανάρη και τη διάλυση της ακέφαλης Οικουμενικής Κυβέρνησης από τον βασιλιά Γεώργιο αναλαμβάνει πρωθυπουργός ο Κουμουνδούρος, ο οποίος έλαβε στα χέρια του την υπόθεση και την καθοδήγηση του κινήματος.²⁵

«Νικόλαος Γαντζόπουλος»: ολόσωμο πορτρέτο με μακεδονική στολή που επιγράφεται «Ο Ήρωας του Σαρακηνού». Έργο ανυπόγραφο. Στο παρελθόν κοσμούσε το γραφείο της κοινότητας Μακρινίτσας, σήμερα το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης και Ιστορίας Πηλίου (Μακρινίτσα). Φωτογραφία: Δημήτρης Παλιούρας.

Η παρούσα μελέτη πραγματεύεται την Επανάσταση του 1878 στη Θεσσαλία λίγο πριν από την προσάρτησή της στον εθνικό κορμό. Στηρίζεται κυρίως στο αρχειακό υλικό του Διπλωματικού Ιστορικού Αρχείου (ΥΔΙΑ) του Υπουργείου Εξωτερικών, και συγκεκριμένα στις εκθέσεις, ανέκδοτες οι περισσότερες, των διπλωματών της εποχής εκείνης, του προξένου στη Λάρισα Ιωάννη Ρ. Παλαμήδη και του υποπρόξενου στον Βόλο Ιωάννη Δ. Τζιώτη, δύο άγνωστων σχετικά διπλωματών της εποχής, που υπηρέτησαν με αυταπάρνηση στον θεσσαλικό χώρο. Η μελέτη, ενισχυόμενη και από άλλες πηγές και τη βιβλιογραφία, προβάλλει άγνωστες πτυχές των βιαιοπραγιών των Οθωμανών απ' άκρη σ' άκρη της Θεσσαλίας, αγγίζοντας και όμορες μακεδονικές περιοχές, τον επαναστατικό αναβρασμό, τον ρόλο των εθνικών εταιρειών, όψεις των πολεμικών γεγονότων, το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο της εποχής, το διεθνές σκηνικό της διπλωματίας και την «αμνηστία» προς τους επαναστάτες, τις οθωμανικές παλινωδίες μετά τη Βερολίνο Συνθήκη και σκηνές από την απελευθέρωση. Το βιβλίο περιέχει σπάνιες διπλωματικές πηγές.

ISBN:978-618-03-2744-1

9 786180 327441

ΒΟΗΘΗ ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 82744

metaixmio.gr